

פרק השירה

בפרק השירה יש ארבע קבוצות של שירים – להלן השירים המופיעים בספר:

1. שירת ימי הביניים

עליך ללמוד שיר אחד מכל קבוצה:

- ר' יהודה הלוי: ישנה בחיק ילדות **או** ר' שלמה אבן גבירול: שחי לאל
- ר' יהודה הלוי: לבי במזרח **או** יפה נוף;
- ר' שלמה אבן גבירול: מליצתי בדאגתי **או** ר' שמואל הנגיד: היס ביני ובינך
- ר' משה אבן עזרא: כתנות פסים **או** ר' שלמה אבן גבירול: ראה שמש

2. שירת ביאליק

עליך ללמוד שיר אחד מכל קבוצה:

- לא זכיתי באור; **או** ואם ישאל המלאך
- לבדי
- הכניסיני תחת כנפך; **או** ציפורת
- על השחיטה

3. שירים מהמחצית הראשונה של המאה העשרים

עליך ללמוד שיר אחד משיריו של כל אחד מהמשוררים הבאים:

- אלתרמן נתן – עוד אבוא אל ספך **או** שיר משמר **או** ירח
- גולדברג לאה – אורן; **או** האומנם עוד יבואו ימים;
- גרינברג אורי צבי – שיר אמי והנחל
- טשרניחובסקי שאול – לא רגעי שנת; **או** ראי אדמה

4. שירים מהמחצית השנייה של המאה העשרים

יש ללמוד חמישה שירים:

יש לבחור נושא אחד משני הנושאים הבאים המופיעים בספר: מה זאת אהבה? **או** זהויות בנושא שנבחר יש ללמוד שיר אחד מכל קבוצה:

מה זאת אהבה?

- דליה רביקוביץ: חול אפסי **או** נתן זך: כשצלצלת רעד קולך
- אברהם חלפי: עטור מצחך
- נתן זך: שיר לאוהבים הנבונים
- זלדה: כאשר היית פה
- דוד אבידן: בעיות אישיות

או

זהויות

- ארז ביטון: דברי רקע ראשוניים
- חיים גורי: אודיסס
- זלדה: שני יסודות
- רוני סומק: שיר פטריוטי
- דליה רביקוביץ: בובה ממוכנת

שים לב!!!

בפרק זה, במבחן הבגרות הנך נדרש לענות על שתי שאלות. כל שאלה עוסקת בשיר אחד בלבד:

1. שאלה אחת משירת ימי הביניים **או** משירי ביאליק;
2. ושאלה אחת משירי המחצית הראשונה של המאה העשרים **או** מהמחצית השנייה של המאה העשרים.

* והכי חשוב – בזמן המבחן קרא את ההוראות המופיעות בטופס המבחן כדי להימנע מטעויות.

משקל כל שאלה בפרק זה 14 נקודות: $14 \times 2 = 28$ – סך כל הנקודות לפרק זה.

אמצעים אמנותיים בשירה

האמצעים האמנותיים הם מאבני היסוד המרכיבות את השירה ותורמות להבנת המשמעות הכוללת של השיר.

שני יסודות עיקריים בשירה:

- א. יסודות ציוריים-פיגורטיביים (הלשון הציורית) – כלומר המחשת רעיון, חוויה או רגש באמצעות תמונה מילולית או ציור שהקורא רואה בדמיונו, שומע או חש במציאות השירית. ציורי הלשון השכיחים הם: דימוי, מטפורה (השאלה), האנשה, מטונימיה, סמל, סינסתזיה, אוקסימורון, הנפשה, ארמז.
- ב. יסודות צליליים (מצלול) – הכוונה לצלילי הלשון הנמצאים בשיר (היסודות המוזיקליים), אשר מסודרים בסדר מסוים, כלשהו. כגון: חריזה על סוגיה השונים; לשון נופל על לשון (צימוד); אנאפורה; אפיפורה; אליטרציה; אונומוטופיאה.

הלשון הציורית-הפיגורטיבית

1. דימוי – השוואה בין שני עניינים מתחומים שונים, ההשוואה יכולה להיות על בסיס של תכונה, מראה חיצוני או משמעות.
הדימוי מאובחן בעזרת כ' הדימוי או מילות השוואה אחרות: כפי ש / כמו / כאילו / כך.
לדוגמה: "עֵזָה כְּמִנֵּת אֶהְבֶּה" – מאפייני המוות: עוצמה, הרס, כאב – מושלכים על האהבה.
2. מטפורה (השאלה) – שימוש במילים מעולם אחד כדי לתאר מילים מעולם אחר; שילוב של מושגים מתחומים שונים היוצרים יחד משמעות חדשה.
לדוגמה: במטפורה "פטיש צרותי הגדולות" – שילוב של מילים מעולמות שונים יוצר משמעות של סבל קשה ומכביד.
3. האנשה – סוג של מטפורה המייחסת תכונות אנושיות לדומם, לצומח, לבעלי חיים, לפעולות ולרעיונות.
לדוגמה: "הברושים לא ידעו אם לצחוק או לבכות".
4. מטונימיה – החלפת מושג אחד במושג אחר השייך לאותו הקשר; הצגת דבר על ידי חלק האופייני לו; או החלפת סיבה בתוצאה או החלפת חפץ בתוכנו וכיוצ"ב.
לדוגמה: "קראתי את עגנון..." / "המסך הקטן" / "אינני רוטשילד".
5. סינקדוכה – סוג של מטונימיה, כאשר דבר אחד מייצג את השני; הצגת השלם באמצעות אזכור חלק ממנו.
לדוגמה: "ידיים עובדות" = פועלים / "הרימו עוגן" = הפליגו / "כל ברך לך תכרע" = כולם ישתחוו לך.
6. הנפשה – ייחוס תכונות של בעלי חיים לדומם, לצומח, לפעולה, לרעיון או לתכונה.
לדוגמה: "הנה שואג היקום".
7. סמל – דבר העומד במקום דבר אחר ומייצג וממחיש רעיון, תכונה, רגש או שאיפה.
לדוגמה: הנמלה מסמלת חריצות, מעשיות / הוורד האדום הוא סמל לאהבה / הדגל הוא סמל המדינה, העמידה דום מול הדגל מסמלת את הנכונות לציית למדינה ואת ההשתייכות אליה.
8. אוקסימורון – סוג של מטפורה, שילוב בין ביטויים סותרים, דבר והיפוכו, לשם הגברת הרושם:
לדוגמה: "זכר נשכח" / "שתיקה רועמת" / "דומיה שורקת" / "זעקה אילמת".
9. סינסתזיה – סוג של השאלה המצרף יחד כמה חושים, כגון צליל וריח, קול וצבע, מראה וטעם.
לדוגמה: "והעם רואה את הקולות" (שמות י"ט) / קול חם / חיוך מתוק.

10. **תמונת לשון** (אימאז') – תמונה היא תיאור נרחב, רב פרטים, שכל פרט משרת את שלמות התמונה. התמונה היא מטפורה / דימוי משוכלל ומורחב יותר. לדוגמה: אם נאמר: "התנערי כציפורים" – הרי זה דימוי; אך אם נאמר: "התנערי כציפורים, אשר מרסיסי לילה יתנערו" – הרי זו תמונה.
11. **אַרְמֵז / אַרְמוֹז / רְמִיזָה / אֶלּוּזִיָּה (אֶזְכוּר)** – הפניית הקורא למצב, לאדם או לטקסט המפורסמים וידועים בתרבות, תוך התייחסות מילולית מפורשת או נרמזת. הארמז מחייב את הקורא לערוך השוואה עם הטקסט שנרמז. הארמזים לקוחים מהתנ"ך, מהמקורות היהודיים למיניהם או מתרבות העולם. לדוגמה: "אחכה לך... כחכות רחל לדודה" (רחל).

מצלול (היסודות הצליליים/מוזיקליים)

1. **חריזה** – חזרה על צלילים זהים או דומים המופיעים במקומות קבועים, בדרך כלל בסופי השורות.
- א. **חרוז מבריח** – חריזה אופיינית לשירת ימי הביניים, האחידה לאורך כל השיר.
- ב. **חריזה סרוגה או מסורגת** – כאשר השורות חוזרות ביניהן לסירוגין: א-ב-א-ב. לדוגמה: בשיר "הכניסיני תחת כנפך" של ביאליק.
- ג. **חריזה חובקת** – כאשר השורה הראשונה מתחרזת עם השורה האחרונה: א-ב-ב-א או א-ב-א.
- ד. **חריזה צמודה או עוקבת** – כאשר שני טורים צמודים או יותר חוזרים ביניהם: א-א-ב-ב.
2. **צימוד** (לשון נופל על לשון) – שתי מלים או יותר השוות במראה ובצליל שלהן, אך שונות במשמעות. לדוגמה: "נעורים כנעורת ננערו". (ריה"ל)
3. **אנאפורה** – מילה או ביטוי החוזרים בראשי שני טורים או יותר המופיעים ברצף. בשל האפקט הצלילי שנוצר, נחרתת האנאפורה בזיכרון ועוזרת להדגיש עניינים שונים: להביע רגשות, תוכחה, תלונה, התלהבות וכיוצ"ב. לדוגמה: "למה קראתם לי חופי הפלא למה כזבתם אורות רחוקים?" (רחל)
4. **אפיפורה** – מילה או ביטוי החוזרים ברצף בסופי שני טורים או יותר. לדוגמה: "כי עיניים יאורו בת ושמים יאורו בת ושניים יעבורו בת ואת אלה יזכורו בת" (אלתרמן)
5. **אונומטופאה** – צלילים המחקים קולות ורעשים בטבע. כגון זמזום (מחקה את קול הדבורה) / רשרוש / בקבוק / מלמול וכיוצ"ב.
6. **אליטרציה** – חזרה על עיצור או על הברה במילים סמוכות באותו טור. לדוגמה: נין ונכד / חן וחסד / "אנשים אחים אנחנו".

אמצעים אמנותיים אחרים

1. **שיבוץ** – שילוב ביצירה של פסוקים, ביטויים או חלקי פסוקים מן המקרא או מטקסטים אחרים. לדוגמה: "הַיִם אָנִי וְאִם תִּנּוּן, אֱלֹהִי, / וְכִי בְרָזַל עֲצָמֵי אוֹ נְחוּשָׁה?" – ביטויים אלה מקורם באיוב, ורשב"ג שילב אותם בשירו "כאבי רב".
2. **פ ס י ח ה / גלישה / כריכה** – קטיעת המשפט בסיום שורת השיר והמשכו בגלישה לשורה הבאה. לדוגמה: "שָׁנֵי אֲנָשִׁים שָׁיֵט בִּינֵיהֶם הַכּוֹרוֹת מְגַבֶּלֶת (פסיחה)
שָׁבוּ
וְרֵאשִׁיָּהֶם הִגִּיעוּ לַיָּדֵי נְגִיעָה".
3. **חזרה** – מילה, ביטוי, מצלול, החוזרים ביצירה פעמיים או יותר. החזרה יכולה להיות גם בתחום המבני. לדוגמה: "אֵין קוֹל וְאֵין עוֹנָה וְאֵין קֶשֶׁב".
4. **פ י ר ו ט** – מילים נרדפות המביעות את אותו הרעיון. לדוגמה: "אֵין קוֹל וְאֵין עוֹנָה וְאֵין קֶשֶׁב".
5. **מ ר י ז מ** – הצגת השלם באמצעות הקצוות שלו. לדוגמה: "בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ" – השמים והארץ מייצגים את העולם כולו מהשמים ועד הארץ ומה שביניהם.
6. **מ ו ט י ב** – מוטיב הוא חלק מהיצירה – חפץ, רעיון, מילה, ביטוי או תבנית החוזרים ביצירה כמה פעמים, מעניקים משמעות נוספת ועומק לטקסט, ומחדדים רעיונות שונים שהמחבר מבקש להדגיש (המוטיב לעתים מניע ומקדם את העלילה בסיפור או במחזה). לדוגמה: בשיר "שיר אמי והנחל" – בולטים מוטיב הצבעים, תיאור ראשה של האם ומוטיב המוות.
7. **נ י ג ו ד י מ** – הניגודים ביצירה יכולים להיות בתחומים שונים: ניגודים בין הדמויות, בין מצבים, תקופות, מוטיבים, או רגשות ועמדות. הניגודים יכולים להיות בין העבר לבין ההווה, בין הגשמי לבין המְטָפִיזִי וכיוצ"ב. הניגודים תורמים להבנת משמעות היצירה ומחדדים מסרים או רעיונות שונים בה.
8. **אנלוגיה/הקבלה** – מצב שבו יש דמיון בין מצבים, דמויות, מערכות יחסים או פרטים המופיעים ביצירה. האנלוגיה יכולה להיות משלימה או ניגודית, האנלוגיה מבליטה את הצדדים הדומים, המשלימים או דווקא את השוני בין הפרטים המשווים, לשם הדגשת רעיון או מסר. לדוגמה: בשיר "עם סבי" של זלדה – האנלוגיה בין סבה של הדוברת לבין אברהם אבינו, אבי האמונה, נועדה להעצים את דמות הסב כיהודי אידיאלי בעל ערכים נעלים כאברהם.
9. **שאלה או שאלה רטורית** – שאלה רטורית היא שאלה שהתשובה עליה ברורה מאליה ולכן אינה מצריכה תשובה. תפקידה להביע תמיהה, אבסורד, אירוניה וכיוצ"ב או ליצור דו שיח עם הנשאל, לגרום לקשב, לעורר מחשבה, השואל ינסה לגרום לנשאל להגיע לתשובה בעצמו ועל ידי כך ישכנע אותו. לדוגמה: אברהם שואל את ה': "הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ, לֹא יַעֲשֶׂה מְשֻׁפָּט?" (בראשית י"ח 25)
10. **א י ר ו נ י ה** – צורת ביטוי הדברים באופן דו משמע, מילה או ביטוי שמשמעותם המילונית והגלויה מנוגדת לכוונתם הסמויה. לדוגמה: אומר "חכם" ומתכוון לטיפש. מטרת האירוניה היא להביע לעג, הגזמה, סלידה או לבקר ערכים, מצבים, פעולות וכיוצ"ב.

היסודות המבניים בשירה

הכוונה היא לצורה חיצונית ולאופן ארגון החומר ביצירה.

במבנה השיר יש לשים לב ליסודות המבניים הבאים:

1. אופן החלוקה לטורים ולבתים והיחסים הנוצרים בין החלקים השונים.
2. מבנה השורות, האם אורך השורות אחיד? האם השורות קצרות או ארוכות? מהן החריגות?
3. פסיחות או גלישות בשיר המאלצות את הקורא לשים לב למשמעויות המודגשות באמצעותן.
4. החלוקה התחבירית של המשפטים בשיר יכולה לקבוע את קצב השיר ואת משמעותו, יש לשים לב אם המשפטים פשוטים או מורכבים.
5. מילות קישור בין הבתים השונים; חזרות על צלילים, חריזה, אנאפורות בראשית הטורים או חזרות בשיר.
6. סימני הפיסוק או סימנים מפרידים בשיר (כגון מקפים):
באמצעות היעדר סימני פיסוק או סימני פיסוק דומיננטיים (כגון עודף סימני פיסוק, סימני קריאה, סימני שאלה וכיוצ"ב) המשורר מבקש להדגיש רעיון מסוים ולהביע משמעות כלשהי בשיר.
7. יש לשים לב לתבניות מבניות כגון: הקבלה או ניגודים בין החלקים השונים של היצירה; או הדרגתיות מהכלל לפרט או מהפרט לכלל. תבניות מבניות בשיר מתקשרות למשמעות השיר ומסבות את תשומת לב הקורא למסר-לתוכן השיר.
לדוגמה: בשיר "הקיץ גווע" של ביאליק – ניכר מבנה הדרגתי מהכלל אל הפרט.
8. יש לשים לב אם לשיר יש מבנה מעגלי או מבנה מסגרת – כלומר, חזרה לשונית או תוכנית בפתחת הטקסט ובסיומו, שתפקידה לארגן את החלק הממוסגר לשלמות רעיונית או צורנית. לעתים החזרה המדויקת של הבית הראשון גם בסיומו יוצרת תחושה של מעגל סגור שאין ממנו מוצא, או שהיא מעידה על משמעות שונה.
לדוגמה: בשיר "הכניסיני תחת כנפך" של ביאליק – כל הבית הראשון חוזר גם בבית האחרון.

שירת ימי הביניים בספרד

השירה העברית בימי הביניים בספרד היא בסיס חשוב להתפתחות הספרות העברית לדורותיה. בתקופת המקרא ובתקופת בית שני היצירה הספרותית הייתה בסימן של קודש מבחינת הנושאים ומבחינת הייעוד שלה. בספרד, בהשפעת השירה הערבית בת זמנה, נוצרה שירת החול. השירה בספרד התחלקה לשירת החול ולשירת הקודש.

שירת הקודש נועדה להשתלב בתפילות ובטקסים הדתיים; לשירת החול, לעומת זאת, לא היו תפקידים דתיים-פולחניים, אלא דרכה המשוררים הביעו את רגשותיהם, את חוויותיהם ואת רעיונותיהם. שירת החול דנה בנושאים שונים ומגוונים כגון: טבע, תלונה, יין, קינה, חשק וכדומה. שירת החול בספרד ראשיתה באמצע המאה העשירית ושיא פריחתה במאות ה-11 וה-12.

על פי תפיסתם של משוררי שירת ימי הביניים, ככל שהשיר משופע יותר בקישוטים אמנותיים – הוא טוב יותר.

כל שיר בשירת ימי הביניים בנוי מבתים, לעתים מספר הבתים קטן ולעתים השיר כלל עשרות בתים. החלק הראשון הפותח את הבית נקרא **דלת**;

החלק השני המסיים את הבית נקרא **סוגר**;

שני החלקים מכונים **בית**.

לדוגמה: "**לְבִי בְּמִזְרַח וְאַנְכִי בְּסוֹף מַעְרָב** - / **אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת אֲשֶׁר אָכַל וְאֵיךְ יַעֲרֵב?**"

קישוטי השיר האופייניים לשירת ימי הביניים בספרד

1. **חרוז מבריח** – כאשר הסוגרים של כל בתי השיר מסתיימים באותו חרוז, כלומר ההברה האחרונה או המילה האחרונה שסוגרת את כל הבתים חייבת להיות זהה. החרוז המבריח מופיע לאורך כל השיר. לדוגמה, החרוז המבריח בשיר "ליבי במזרח" של ריה"ל הוא "רב":

"**לְבִי בְּמִזְרַח וְאַנְכִי בְּסוֹף מַעְרָב** - / **אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת אֲשֶׁר אָכַל וְאֵיךְ יַעֲרֵב?**
אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרִי וְאַסְרִי, בְּעוֹד / צִיּוֹן בְּחָבֵל אֲדוֹם וְאֲנִי בְּכָבֵל עֲרָב?
יִקַּל בְּעֵינַי עֲזָב כָּל טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ / יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עִפְרוֹת דְּבִיר נַחְרָב."

כאשר בבית הראשון של השיר החרוז המבריח מופיע גם בסופה של הדלת – זה שייך ל**תפארת הפתיחה** – כפי שאפשר לראות בשיר "ליבי במזרח" של ריה"ל.

2. **תפארת הפתיחה** – הכוונה לבית הראשון של השיר. הדרישה העיקרית מבית זה שירשים את הקורא ביופיו ובעוצמתו ושימשוך את לב הקורא מן הרגע הראשון. שלושה מאפיינים עיקריים של תפארת הפתיחה:

- הוא מכיל את הנושא או את הרעיון המרכזי של השיר;
- החריזה בדלת ובסוגר זהה בדרך כלל (בשאר הבתים החריזה מופיעה רק בסוגרי הבתים).
- בין הדלת לבין הסוגר יש יחס מסוים: של ביאור, השלמה, הדגשה וכדומה. הסוגר לא יפתח ברעיון אחר.

3. **תפארת החתימה** – גם הבית האחרון בשיר צריך להיות מפואר ורב רושם, כיוון שההנחה הייתה שסיום השיר נחרת בלב הקורא בעוצמה רבה יותר. בתפארת החתימה נמצא בדרך כלל מסקנה, סיכום, הבעת משאלה, הבטחה וכיוצ"ב.

האמצעים האמנותיים הבאים אינם הכרחיים והופיעו לסירוגין בשיר. כאמור, ככל שהשיר היה משופע יותר באמצעים אמנותיים הוא נחשב טוב יותר.

4. **צימודים** – דמיון צלילי (בעיצורים או בתנועות) בין שתי מילים או יותר אשר שונות במשמעותן. סוגי הצימודים הנפוצים:

- **צימוד מלא/שלם** – שתי מילים זהות לחלוטין במבנה ובצליל שלהן – אך שונות במשמעותן. לדוגמה: "עליו" = במשמעות עלים שלו / "עליו" = כינוי גוף

- **צימוד גזרי** – מילים הגזורות מאותו השורש אך שונות במשמעותן. לדוגמה: "מערב" – "יערב" – "ערב".

- **צימוד שונה אות** – מילים השונות זו מזו באות (או בעיצור) אחת. לדוגמה: "גדל יגוני וחדל".

- **צימוד שונה תנועה** – מילים הדומות בעיצורים שלהן אך שונות באחת התנועות שלהן. לדוגמה: "וארץ הערבה לי ערבה".

- **צימוד נוסף** – הוספת הברה למילה הקודמת. לדוגמה: מים – שמים.

- **צימוד נפחת** – הפחתת הברה מהמילה הקודמת. לדוגמה: קלשוני – לשוני.

5. **אקרוסטיכון** – כאשר צירוף האות הראשונה של כל מילה בתחילת כל בית (או כל שורה) – יוצר מילה או את שם המשורר או את שם הנמען שהשיר מופנה אליו או את אותיות האלפבית כסדרן וכיוצ"ב. האקרוסטיכון היה שכיח בעיקר בשירת הקודש, ובאמצעותו המשורר רצה להנציח את שמו בעת התפילה, כדי לזכות בכבוד. דוגמה לאקרוסטיכון ראה בשיר "ישנה בחיק ילדות" של ריה"ל: אותיות שם המשורר (יהודה) מופיעות בראש כל אחד מבתי השיר.

6. **פירוט** – מילים נרדפות המביעות את אותו הרעיון. לדוגמה: "אין קול ואין עונה ואין קשב".

7. **חזרה** – מילה, ביטוי, מצלול, החוזר ביצירה פעמיים או יותר. החזרה יכולה להיות גם בתחום המבני. לדוגמה: "אין קול ואין עונה ואין קשב".

8. **הגזמה/הפלגה/היפרבולה** – תיאורים מוגזמים, מופרזים (בלתי אפשריים) שמטרתם להמחיש רעיון ולהגביר את הרושם. לדוגמה: "וטעם רגביך לפי מדבש יערב!" (ריה"ל).

9. **תקבולת** – חזרה על רעיון בשני משפטים (או יותר), באמצעות מילים בעלות משמעות דומה או מנוגדת, או השלמת הרעיון במשפט השני. אמצעי שנהוג במיוחד בשירה המקראית. ישנם סוגים שונים של תקבולות: תקבולת נרדפת = תואמת; תקבולת ניגודית; תקבולת כיאסטית (מוצלבת); תקבולת משלימה.

אמצעים אמנותיים אחרים שאינם אופייניים דווקא לשירת ימי הביניים:

דימוי; מטפורה; האנשה; מטונימיה; אנאפורה; שיבוץ; ארמז וכיוצ"ב.

יְשֵׁנָה בְּחִיק יְלָדוֹת / רַבִּי יְהוּדָה הַלּוּי (רִי"ה"ל)

1. יְשֵׁנָה בְּחִיק יְלָדוֹת לְמַתִּי תִשְׁכְּבִי? / דְּעִי כִי נְעוּרִים כְּנֻעָרֹת נִנְעָרוּ!
הֲלֵעַד יָמֵי הַשְּׁחָרוֹת? קוֹמִי צְאִי, / רְאִי מְלֶאכֶי שִׁיבָה בְּמוֹסָר שְׁחָרוֹ,
וְהַתְּנַעֲרִי מִן הַזְּמַן, כְּצַפְרִים / אֲשֶׁר מְרַסְסִי לִילָה יִתְנַעֲרוּ;
דְּאִי כְּדָרוֹר לְמִצּוֹא דְרוֹר מִמֶּעֶלְךָ / וּמִתּוֹלְדוֹת יָמִים כְּיָמִים יִסְעָרוּ,
5. הִי אַחֲרֵי מְלֶכֶךְ מְרֻדָּפֶת, בְּסוּד / נְשָׁמוֹת אֲשֶׁר אֵל טוֹב יִי נְהָרוּ!

הסבר למילים/ביטויים קשים:

1. "יְשֵׁנָה בְּחִיק יְלָדוֹת" = הדובר פונה אל נשמתו ואומר לה שהיא שרויה בתרדמה רוחנית, לכן הוא ינסה בשיר לעוררה לעשייה רוחנית. "נְעוּרִים כְּנֻעָרֹת נִנְעָרוּ" = הנעורים הם כפסולת הפשתן, שננערים = נפוצים, כלומר אין בהם יציבות.
2. "יָמֵי הַשְּׁחָרוֹת" = כאמור, מילה נרדפת לנעורים; "מְלֶאכֶי שִׁיבָה" = שליחי השיבה, מטפורה לשערות השיבה "בְּמוֹסָר שְׁחָרוֹ" = כלומר מטיפות מוסר, מזהירות שהקץ קרב (ולכן עליו למהר ולעשות למען ביתו בעולם הבא).
3. "וְהַתְּנַעֲרִי מִן הַזְּמַן" = סלקי מעלייך את הבלי העולם הזה; "רְסִיסֵי לִילָה" = טיפות הטל;
4. "דְּאִי כְּדָרוֹר" = עופי כציפור דרוור (התרוממי ועזבי מאחוריך את עולם החומריות, הגשמיות, ותדבקי ברוחניות); "לְמִצּוֹא דְרוֹר" = להשתחרר מ: א. "מִמֶּעֶלְךָ" = מבגידתך ביעוד שלך, שצריך להיות עולם הרוח והמוסר; ב. "וּמִתּוֹלְדוֹת יָמִים" (הכוונה לזמן) כְּיָמִים יִסְעָרוּ" = שהוא הפכפך, מתעתע, כמו ים סוער.
5. "מְלֶכֶךְ" = אלוהיך; "מְרֻדָּפֶת" = רודפת; "בְּסוּד נְשָׁמוֹת" = בחברת הנשמות; "נְהָרוּ" = שזרמו בשטף לחסות תחת כנפי ה'.

זהו שיר קודש השייך ל"רשויות לנשמת".

הרשויות הן פיוטים (שירים) שתפקידם לשמש הקדמה ומבוא לתפילות מסוימות. הן מכונות "רשות" כי החזן פותח את תפילתו בפיוטים אלה, ובאמצעותם מבקש רשות מהמתפללים להיות שליחם לפני ה'.
נ"ש מ"ת – קיצור לתפילת "נשמת כל חי" הבאה אחרי "רשות", נאמרת בשחרית של שבת ומועדים ועניינה שבח לבורא. סיום פיוטי ה"רשות" (לרוב בבית האחרון) – מתקשר לתפילה. אצלנו המלה "נְשָׁמוֹת" -מקשרת בין הרשות לבין תפילת "נשמת כל חי".

נושא השיר

השיר נכתב כמונולוג פנימי, כאשר הדובר פונה אל נשמתו ומנסה להאיץ בה להתעלות לדרגה רוחנית. לאורך השיר הפנייה אל הנשמה היא בלשון צווי כדי לבטא את דחיפות העניין ואת נחיצותו.

בשירת ימה"ב הזמן נתפס כסמל לעולם הזה שהוא ארעי וחולף והרי העולם הזה הוא כפרוזודור לעולם הבא ועל האדם להכשיר את נשמתו לקראת חיי העולם הבא. לכן הדובר מאיץ בנשמתו להתנער מן הזמן, כי אין בו משום אחיזה ממשית. אחיזת הנשמה בזמן משולה לבגידה ("מעל"), ומסקנתו בסוף השיר היא שמקומה של הנשמה צריך להיות בחברת אותן נשמות שמחפשות את קרבת ה'.

בית 1 – תפארת הפתיחה: "ישנה בחיק ילדות למתי תשכבי? / דעי כי נעורים פנערת ננערו"

הפנייה אל הנשמה היא באמצעות **המטפורה** של הנשמה אשר משולה לתינוקת או לגוזל הישן בחיק אמו. באמצעות **השאלה הרטורית** הוא נוזף בה: "למתי תשכבי?", ודורש ממנה להתמסר לחיי הרוח. שהרי הנעורים הם זמניים וחולפים – בדומה לנעורת (פסולת) הפשתן שמתעופפת ונעלמת ברוח: "דעי כי נעורים פנערת ננערו" – **דימוי + צימוד גזרי** (נעורים פנערת ננערו).

בית 2 – "הלעד ימי השחרות? קומי צאי, / ראי מלאכי שיבה במוסר שחרו"

הבית פותח ב**שאלה רטורית**: "הלעד ימי השחרות (נעורים, כשהשערות שחורות עדיין):" – האם לעד יימשכו חיי העולם הזה? הם יתפוגגו במהרה, ולכן יש לטפח את הנפש. באמצעות **פעלי הציווי**: "קומי... צאי... ראי" הוא מזרז את נפשו להתעורר מהתרדמה הרוחנית שבה היא שרויה. בסוגר הבית אומר לה: "ראי מלאכי (שליחי) שיבה במוסר שחרו" – **מטפורה** – שערות השיבה הן כביכול שליחים המטיפים מוסר לאדם לא לשכוח את ייעודו בעולם ואת המוות המתקרב.

השינה מבטאת מצב קיפאון של בטלה רוחנית, כשהנשמה שרויה בריקנות הבלותית, ובניגוד לה מציע הדובר את ההתעוררות הרוחנית, את עולם המוסר כסמל לבגרות הרוחנית המתבטאת באמצעות שיער שיבה. **הנעורים** בשיר מבטאים את הריקנות הרוחנית ← **השיבה** מבטאת הכרה דתית ורוחנית.

בית 3 – "והתנערי מן הזמן, פצפרים / אשך מרסיסי לילה יתנערו"

גם בבית זה הוא ממשיך ב**פעלי הציווי** כשפונה לנשמתו ודורש ממנה להתנער מהבלי הזמן, "פצפרים / אשך מרסיסי לילה יתנערו" – לפנינו **דימוי** (או ליתר דיוק תמונה = אימז') של ציפורים אשר מנערות מעליהן את טללי יום אתמול – כך הנשמה צריכה לנער מעליה את חיי החומר, את הבלי הזמן.

בסוגר של הבית הראשון מופיע **צימוד גזרי** של השורש **נע"ר** – ולאורך השיר מופיע חמש פעמים: **נעו רים** = גיל הנעורים הם **פנערת ננערו** = כפסולת הפשתן שנושרת, מתפזרת ונעלמת, ואין בה שורשיות ואחיזה; ולכן הדובר דורש מנשמתו **התנערי מן הזמן** – (בבית 3). הכוונה היא להתנערות מהבלי העולם הזה כפי שהציפורים מטל הלילה **יתנערו** = (בסוף בית 3).

תפקיד הצימוד הגזרי להביע את הרעיון המרכזי בשיר שהוא:

על הנשמה להתעורר מעולם הנעורים, שהוא אמנם מפתה וקסום, אך הסכנה היא שהאחיה בו תרחיק את האדם מייעודו האמיתי – שהוא דבקות בה' ובחיי הרוח, שצריכה להיות במרכז חיי האדם.

בית 4 – "דאי כדרור למצוא דרור ממעלך / ומתלדות ימים כימים יסערו"

הדובר ממשיך ב**פעלי הציווי** וב**דימוי** מעולם הציפורים:
"דאי כדרור למצוא דרור" – הנשמה צריכה להגביה עוף כמו דרור, לדבוק בחיי הרוח, ובכך להשתחרר מכבלי הזמן החומרי והחולף, כי רק כך היא תמצא דרור (תמצא חופש, תשתחרר) מ:
1. "מעלך" = מבגידיה בייעוד שלה, שצריך להיות עולם הרוח והמוסר.
2. רק כך היא תשתחרר "מתלדות ימים כימים יסערו" – "תלדות ימים" כינוי לזמן שהוא כמו ים סוער (**דימוי**), שהוא הפכפך ואין בו יציבות.

בבית זה שני **דימויים וצימודים שלמים**: "דאי כדרור (ציפור)... דרור (חופש)" / "... ימים (זמן) כימים (ים)..."

בית 5 – תפארת החתימה: "היי אחרי מלך מרדף בסוד (בחברת) / נשמות אשר אל טוב יי נהרו"

כאן מופיעה המסקנה שמתבקשת מארבעת הבתים הקודמים:

"היי אחרי מלך מרדף" – מטפורה שמשמעותה: הנשמה חייבת להפסיק לרדוף אחר הבלי הזמן ואחר התענוגות החולפים. היא חייבת לשאוף למרדף אחר ה', לדבוק במלך האחד והיחיד = ה'.

"... בסוד (בחברת) / נשמות אשר אל טוב יי נהרו" – היא צריכה להיות בחברת הנשמות שדורשות את חסות ה', כי רק דרך זו מבטיחה לאדם יציבות וביטחון.

לפנינו המשך תמונת הציפורים:

בתחילת השיר – הנשמה הייתה כגוזל שישן בחיק אמו: "ישנה בחיק ילדות" ← אחר כך היא נדרשה להתעורר ולהתנער מהחיים החומריים, כמו ציפורים המתנערות מרסיסי הטל של יום אתמול: "והתנערי מן הזמן, פצפרים / אשר מרסיסי לילה יתנערו" ← בהמשך הוא מטיף לה לךאות כמו דרור, כלומר להתרומם ולהמריא לחיי רוחניות:

"דאי כדרור למצוא דרור" ← ובבית האחרון – המסקנה שהיא צריכה להיות בחברת האחרות שיש להן ייעוד דומה, נהירה אל טוב ה': "... בסוד (בחברת) / נשמות אשר אל טוב יי נהרו".

במילה "נשמות" יש מעבר מה"רשות" אל תפילת "נשמת כל חי".

יש לשים לב לריבוי פעלי ציווי וסימני קריאה בשיר, המדגישים את תקיפות הדובר כלפי נשמתו לתקן את העיוות בדרך חייה כאן ועכשיו, פן יהיה מאוחר מדי.

בפעלי הציווי ישנה הדרגתיות:

ממצב אופקי למצב אנכי, ממצב סביל: תשכבי, דעי ← למצב פעיל: קומי, צאי, התנערי, דאי ← עד שיא האקטיביות: היי ... מרדפת.

לסיכום

המסר המרכזי בשיר: המשמעות האמיתית לחיי הנפש היא הדבקות בה' וברדיפה אחריו. הדובר נוקט עמדה דידקטית ומחנכת ומנסה להעיר את נשמתו לחיי הרוח לקראת העולם הבא, תוך שימוש בפעלי ציווי, בצימודים, בשאלות רטוריות, בדימויים ובמטפורות, המלמדים על חוסר הטעם באחיזה בהבלי העולם הזה שהם זמניים וחולפים – כנגד תחושת החופש שבדבקות בחיי הרוח.

קישוטי השיר האופייניים לשירת ימה"ב בספרד

- תפארת יחה – בפתיחה מוצג הרעיון המרכזי של השיר: ביטול הנעורים ושליחתם; בין הדלת לבין הסוגר יש יחס של השלמה: בסוגר מוסבר מדוע הנשמה צריכה להתנתק מהנעורים; אך אין בתפארת הפתיחה חרוז מבריש בין הדלת לבין הסוגר.
- תפארת ימה – מסקנה ברורה שהנשמה צריכה להיות תחת כנפי ה'.
- צימודים – צימוד גזרי: – נעורים כנערת ננערו / התנערי / יתנערו – השורש נע"ר. – שחרות / שחרו – השורש שח"ר.
- צימוד שלם: – "דאי כדרור (שם של ציפור) למצוא דרור (חופש) ממעלך"; – "ומתלדות ימים (יום) כימים (ים) יסערו".
- חרוז מבריש – "רו".
- אקרוסטיכון – יהודה – אותיות שם המשורר (יהודה) בראש כל בית.

- **שיבוצים:**
 - א. "לִמְתִי תִשְׁכְּבִי?" (שיבוץ ממשלי ו' 9: "עד מתי עצל תשכבי?").
 - ב. "במוֹסֵר שְׁחָרוּ" (שיבוץ ממשלי י"ג 24: "חוסך שבטו שונא בנו, ואוהבו שיחרו מוסר").
 - ג. "אֲשֶׁר אֶל טוֹב יֵי נְהָרוּ" (שיבוץ מירמיהו ל"א 12: "ינהרו אל טוב ה'...").

אמצעים אמנותיים נוספים:

- **ניגודים:**
 - ילדות / נעורים / שחרות (צבע שחור) ← לְשִׁיבָה (צבע לבן) = זְקֵנָה;
 - לְשִׁנָּה (פסיביות) ← עֲרוֹת, מְרַדְּפֵת (אקטיביות);
 - חיי החומר, החושניים-הבלותיים ← חיי הרוח;
 - גוף ← נפש.
- **מטפורות:**
 - לְשִׁנָּה בְּחִיק יְלָדוֹת
 - מְלֶאכֶי שִׁיבָה בְּמוֹסֵר שְׁחָרוּ
 - הָיִי אַחֲרֵי מְלֶאכֶד מְרַדְּפֵת
- **דימויים:**
 - נְעוּרִים בְּנִעְרֵת נְנָעָרוּ;
 - וְהִתְנַעְרִי מִן הַזְּמַן בְּצַפְרִים אֲשֶׁר מְרַסִּסִי לִילָה יִתְנַעְרִו;
 - דָּאִי בְּדָרוֹר לְמִצּוֹא דָרוֹר מִמְעַלָּד;
 - וּמִתְלָדוֹת יָמִים בְּיָמִים יִסְעָרוּ.

- ריבוי פעלי צווי המופיעים בהדרגתיות וסימני קריאה – הסבר ופירוט ראה בסוף ניתוח השיר.

שאלות על השיר "ישנה בחיק ילדות"

1. א. הסבר את נושא השיר ואת עמדת הדובר בשיר. כיצד המטפורות, הדימויים, הצימודים ותפארת החתימה תורמים לעיצוב נושא השיר ולעמדת הדובר?
ב. ציין והדגם שלושה מאפיינים של שירת ימה"ב בספרד, הבאים לידי ביטוי בשיר זה.
2. א. מי הנמענת בשיר ומה מאפיין אותה? מה מציע הדובר לנמענת? ציין והדגם שתי דרכים שבהן הוא מנסה לשכנע אותה.
ב. הוכח שהשיר "ישנה בחיק ילדות" הוא שיר קודש. בדבריך התייחס לשני מאפיינים של שיר קודש המופיעים בשיר.
3. כיצד באה לידי ביטוי כמיהת המשורר לאל? הסבר את הקשר בין כמיהתו זו לבין תפיסת הזמן שאותה הוא מציג בשיר במשפט: "וְהִתְנַעְרִי מִן הַזְּמַן". בדבריך התייחס גם להדרגתיות המוצגת בשיר ולבית האחרון בשיר.
4. בשיר זה מופיעים צמדי הניגודים הבאים: שינה – ערות; שחור – לבן; נעורים – זקנה.
בחר שניים מצמדי הניגודים, והסבר כיצד הם מבטאים את התהליך שהנשמה נדרשת לעבור.
(מבחן בגרות מועד קיץ תש"ס, 2007)

שְׁחִי לְאֵל יְחִידָה / שלמה אבן גבירול (רשב"ג)

1. שְׁחִי לְאֵל, יְחִידָה הַחֲכָמָה, / וְרוֹצִי לְעֶבֶד אוֹתוֹ בְּאִימָה,
לְעוֹלָמָךְ פְּנֵי לַיְלָךְ וַיּוֹמַךְ, / וְלָמָּה תִרְדְּפִי הֶבֶל וְלָמָּה?
מְשׁוּלָה אֶת בְּחִייתֶךָ לְאֵל חִי, / אֲשֶׁר נִעְלַם כְּמוֹ אֶת נִעְלָמָה.
הֲלֹא אִם יוֹצֵרְךָ טָהוֹר וְנָקִי – / דְּעִי כִי כֵן טְהוֹרָה אֶת וְתָמָּה.
5. חֲסִין יִשָּׂא שְׁחָקִים עַל זָרְעוֹ – / כְּמוֹ תִשְׂאִי גּוֹיָה נֶאֱלָמָה.
זְמִירוֹת קִדְמִי, נִפְשִׁי, לְצוֹרְךָ, / אֲשֶׁר לֹא שָׁם דְּמוּתֶךָ בְּאֲדָמָה.
קִרְבִּי, בְּרַכּוֹ תְּמִיד לְצוֹרְכֶם / אֲשֶׁר לְשִׁמוֹ תִהְלֵל כֹּל נִשְׁמָה!

הסבר למילים/ביטויים קשים:

1. "שְׁחִי" = השתחווי, היכנעי; "יְחִידָה" = כינוי לנשמה;
2. "לְעוֹלָמָךְ" = העולם הנצחי העליון שאת משתייכת אליו; "וְלָמָּה (= מדוע)... וְלָמָּה (= הבל אפס)";
3. "מְשׁוּלָה אֶת בְּחִייתֶךָ" = דומה את בחיך;
4. "יוֹצֵרְךָ" = מי שיצר אותך, האֵל;
5. "חֲסִין" = כינוי לֵאלֹהִים שהוא חזק ובלתי פגיע; "גּוֹיָה נֶאֱלָמָה" = גוף דומם;
6. "צוֹרְךָ" = צור = סלע, צוק, כינוי לאל; "אֲשֶׁר לֹא שָׁם דְּמוּתֶךָ בְּאֲדָמָה" = על כך שאין קוברים אותך באדמה;
7. "קִרְבִּי" = קרְבִּים = האיברים הפנימיים של הגוף.

סוג השיר: שיר קודש, השייך ל"רשויות לנשמת".

הרשויות הן פיוטים (שירים) שתפקידם לשמש הקדמה ומבוא לתפילות מסוימות. הן מכונות "רשות", כי החזן פותח את תפילתו בפיוטים אלה, ובאמצעותם מבקש רשות מהמתפללים להיות שליחם לפני ה'.

"נ ש מ ת" – קיצור לתפילת "נשמת כל חי" – הבאה אחרי "רשות", נאמרת בשחרית של שבת ומועדים ועניינה שבח לבורא.

סיום פיוטי ה"רשות" (לרוב בבית האחרון) מתקשר לתפילה. אצלנו השיר מסתיים במילה "נִשְׁמָה" המקשרת בין הרשות, לתפילת "נשמת כל חי".

ייעוד השיר, אם כן, להוות פיוט מקדים לתפילת "נשמת כל חי".

נושא השיר: השיר נכתב כמונולוג פנימי, כאשר הדובר פונה אל נשמתו ודורש ממנה לעזוב את הבלי הזמן הזה, את חיי החומר ולדבוק בייעוד שלה – בעבודת ה'.

לאורך השיר הפנייה אל הנשמה היא בלשון ציווי כדי לבטא את הדחיפות ואת הנחיצות בעבודת ה': "שְׁחִי ... רוֹצִי ... פְּנֵי ... דְּעִי ... קִדְמִי ... בְּרַכּוֹ ...".

הדובר מדגיש בשיר שהנשמה דומה לאל מכמה בחינות והיא נושאת את הגוף לתקופה מוגבלת ואינה נקברת עמו. על כך הנשמה צריכה להודות לבוראה, והגוף גם הוא צריך לברך את האל כמו כל הנשמות המהללות את ה'.

הסבר בתי השיר

בית 1 – תפארת הפתיחה: "שְׁחִי לְאֵל, יְחִידָה הַחֲכָמָה, / וְרוֹצֵי לְעַבְדֹת אוֹתוֹ בְּאֵימָה".
בפתיחה מוצגת דרישת הדובר שבגללה נכתב הפיוט: הדובר מצווה על נשמתו להשתחוות לה' כביטוי של כניעה, ולרוץ לעבוד אותו מתוך אימה, פן יהיה מאוחר מדי.
תחושת האימה היא בגלל הדין וחשבון שתיתן הנשמה לבוראה באחריתה.

הדובר מכנה את נשמתו "יְחִידָה הַחֲכָמָה" – משמעות כינוי זה על פי חז"ל: לנשמה יש חמש מדרגות והן: נפש, רוח, נשמה, חיה ויחידה (בראשית רבה יד, ד"ה ט). הנפש היא המדרגה הנמוכה ביותר שיש גם לבעלי החיים. המדרגה הגבוהה ביותר בנשמת האדם היא ה"יְחִידָה", המחברת את האדם אל ה' הבורא ואל האין-סוף.
הכינוי לנשמה: "יְחִידָה הַחֲכָמָה" – מקביל לכינוי הכבוד שנותנים לאל "יחידו של עולם". ההקבלה בין האל לנשמה עומדת במרכז השיר בבתי 3-5. בהמשך הפיוט הדובר יציג את משמעות החיבור והדמיון בין הנשמה לבין האל.

בית 2 – "לְעוֹלָמְךָ פָּנֵי לֵילֶךְ וְיוֹמֶךָ, / וְלָמָּה תִרְדְּפִי הֶבֶל וְלָמָּה?".
הדובר דורש מנשמתו להתמסר באופן מוחלט לעולם האלוהי העליון הנצחי שאליו היא משתייכת.
יש צורך להתמיד בכך ב"לֵילֶךְ וְיוֹמֶךָ" – כלומר בכל זמן: בלילה – בשוכבך; וביום – בקומך.

הדובר בטון מחנך שואל את נשמתו: "וְלָמָּה תִרְדְּפִי הֶבֶל וְלָמָּה?". המילים "וְלָמָּה ... וְלָמָּה" – הן צימוד מלא.
ה"לָמָּה" בפתיחת המשפט, במשמעות מדוע;
וה"לָמָּה" בסיום המשפט, במשמעות כלום, הבל, אפס. בכך הוא נוזף בה על הליכתה אחרי הֶבֶל וְלָמָּה – כלומר אחר הנאות גשמיות, שנוח לאדם לדבוק בהן, אך הן חסרות טעם ואין בהן כל ממש.

בבתי 3-5 – הדובר עורך הקבלה/אנלוגיה בין האל לבין נשמת האדם, כשמטרת אנלוגיה זו לשכנע את הנשמה לדבוק במהות האלוהית שבה ולעזוב את העולם החומרי.

להלן ההקבלה:

בית 3 – "מְשׁוֹלָה אֶת בְּחִיּוֹתֶיךָ לְאֵל חֵי, / אֲשֶׁר נַעֲלַם כְּמוֹ אֶת נַעֲלָמָה".

- הנשמה בחייה דומה לאל החי:
כפי שהאל חסר צורה, נעלם ומסתורי, רואה ובלתי נראה – כך גם הנשמה.

בית 4 – "הֲלֹא אִם יוֹצֵרְךָ טְהוֹר וְנָקִי – / דְּעִי כִּי כֵן טְהוֹרָה אֶת וְתָמָה".

- מאפיין דומה נוסף: כפי שהאל, יוצר האדם טהור וזך – כך גם הנשמה טהורה, תְּמָה וזכה.

יש לציין שבתי 3-5 מבוססים על המקור התלמודי הבא:

"מה הקב"ה (= הקדוש ברוך הוא) מלא כל העולם – אף הנשמה מלאה את הגוף;
מה הקב"ה רואה ואינו נראה – אף הנשמה רואה ואינה נראית;
מה הקב"ה זן את כל העולם כולו – אף הנשמה זנה את כל הגוף;
מה הקב"ה טהור – אף הנשמה טהורה;
מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים – אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים.
יבוא מי שיש בו חמישה דברים הללו – וישבח למי שיש בו חמישה דברים הללו". (מסכת ברכות דף י' עמ' א')

במקור התלמודי אנו מוצאים רק את הצד השווה/המשותף בין הנשמה לבין האל.
בבית 5 – רשב"ג מוסיף נקודת דמיון נוספת בין הנשמה לבין האל – שמבליטה דווקא את השוני ביניהם.

בית 5 – "חסין ישא שְׁחָקִים עַל זְרָעוֹ – / כָּמוֹ תִשָּׂאֵי גוֹיָה נְאֻלְמָה".
האנשת האל והנשמה מלמדת על הדמיון ביניהם,

- ה **דמיון**:
האל הַחֲסִין – נושא על זרועו את ה"שְׁחָקִים", כלומר את התבל והמרומים;
והנשמה – נושאת את הגוף.
- דווקא נקודת דמיון זו מלמדת על ה **שוני** המהותי בין האל לבין הנשמה:

הנשמה לעומתו נושאת רק את הגוף.	האל נושא ומקיים את כל העולם ומלואו;
הנשמה נושאת את הגוף הזמני, שהוא ארצי וסופו להיות "גויה נְאֻלְמָה" גויה אילמת-דוממת.	האל נושא את העולם הנצחי;

המסקנה היא שלנשמה יש תפקיד רם ביחס לגוף, אך היא בכל זאת בעמדת נחיתות ביחס לאל, ומשום כך חייבת להיות כפופה לו.

בתיים 6-7 – הם **המסקנה** המתבקשת מהבתיים הקודמים.

כיוון שהנשמה דומה לבוראה ולה",
וכיוון שהשוני בין האל לנשמה מלמדת על נחיתות הנשמה ביחס לאל –
לכן מתבקשת **המסקנה** שהנשמה צריכה להלל את ה'.

בית 6 – "זְמִירוֹת קְדָמִי, נִפְשֵׁי, לְצוּרְךָ / אֲשֶׁר לֹא שָׁם דְּמוּתְךָ בְּאֲדָמָה".
הדובר מבקש מנפשו לקדם בזמירות את האל המכונה "צוּרְךָ". משמעות הכינוי "צור" = סלע גדול, מבצר, מצודה, כינוי לאל שהוא מקור לכוח למאמין, המעניק לו מחסה ועוז.

בבית זה הדובר מציג סיבה נוספת מדוע הנשמה צריכה להלל ולזמר לאל: "אֲשֶׁר לֹא שָׁם דְּמוּתְךָ בְּאֲדָמָה" – כלומר **בניגוד** לגוף הגשמי שנקבר באדמה – הנשמה זוכה לחיי נצח, ועל כך היא צריכה להודות לה'.
זו גם נקודת **דמיון** נוספת בינה לבין ה'.

בית 7 – "קְרָבִי, בְּרַכּוּ תְּמִיד לְצוּרְכֶם / אֲשֶׁר לְשִׁמּוֹ תְהַלֵּל כָּל נִשְׁמָה!"
הדובר מצווה גם על קרָבֵיו = על איבריו הפנימיים לברך את הצור שלה, את הבורא.
הדובר מבקש אם כן גם מגופו להצטרף לכל הנשמות המהללות את האל.
השיר מסתיים במילה "נִשְׁמָה" – ובכך יש מעבר מה"רשות" אל תפילת "נשמת כל חי".

יש לשים לב: שבבית 1 הדובר מצווה על עבודת ה' "בְּאִימָה";
ובבתיים 6-7 ב"זְמִירוֹת" ובברכות.

לכאורה יש בכך סתירה, אך למעשה יש כאן השלמה: אמנם עבודת ה' צריכה להיעשות בשמחה ובהתלהבות, אך על האדם לדעת שביום הדין יצטרך לתת דין וחשבון על מעשיו, ומשום כך תחושת האימה מול האל.

לסיכום: המסר המרכזי בשיר מתמקד בייעוד הנשמה שחייבת לדבוק בעבודת ה'. הדובר ניסה לשכנעה בכך באמצעות הדמיון וגם השוני בינה לבין האל, ומוסיף שעליה לברך אותו גם בגלל המעמד הרם שהאל העניק לה ביחס לגוף – את נצחיותה.

מבנה השיר

- בתים 1-2 – פתיחת הפיוט – הדרישה מהנשמה להימנע מהבלי העולם הגשמי ולדבוק בעבודת האל.
- בתים 3-5 – גוף הפיוט – ההקבלה בין האל לנשמה והשוני ביניהם, נועדה לשכנע את הנשמה לדבוק בייעוד שלה – עבודת ה'.
- בתים 6-7 – המסקנה הנובעת מגוף הפיוט – להלל את ה' ולברכו.

קישוטי השיר האופייניים לשירת ימי הביניים בספרד

- תפארת הפתיחה – היא חזקה ומרשימה, מציגה את הרעיון המרכזי בשיר: עבודת ה' צריכה להיות ייעודה של הנשמה; בין הדלת לסוגר נמצא חרוז מבריח "מה": החכמה / ... באימה
- תפארת החתימה – חזקה ומרשימה, יש בה את הרעיון המרכזי של הצורך לברך ולהלל את ה'. המילה "נשמה" מקשרת את הפיוט לתפילת "נשמת כל חי" הנאמרת אחריו.
- חרוז מבריח – "מה"
- אקרוסטיכון – ש-ל-מ-ה ח-ז-ק – אותיות שם המשורר (שלמה + חזק) בראש כל בית.
- צימוד – צימוד שלם בבית 2: למה (מדוע) – למה (אפס, הבל, כלום).

אמצעים אמנותיים נוספים

ראה הסבר
בניתוח השיר

- כינויים: כינוי לנשמה: "יחידה החכמה" (בית 1)
כינוי לאל: – "חסין" (בית 5)
– "צורף" / "צורכס" (בית 6, 7)
- רמיזה + הקבלת הנשמה לאל – מתוך מסכת ברכות.
- האנשת הנשמה לאורך השיר כגון: "שחי לאל... ורוצי לעבד..." (בית 1)
- האנשת האל: "... ישא שחקים על זרעו" (בית 5)
- ריבוי פעלי ציווי: "שחי ... רוצי ... פני ... דעי ... קדמי ... ברכו ..."

מאפייני שירת הקודש בשיר (פיוט) זה:

- אקרוסטיכון מופיע בשירת הקודש, ובאמצעותו המשורר רצה להנציח את שמו בבית הכנסת כדי ליכות בכבוד. כאן האקרוסטיכון הוא בשם המשורר שלמה+חזק.
- הפיוט שייך "לרשויות לנשמת" – בסוגר של הבית האחרון המילה המקשרת לתפילת "נשמת כל חי" היא "נשמה".
- תוכן השיר עוסק בהתעוררות לעבודת ה'.